

Några ord om fåglar och fågelskydd i Sverige.

Af EINAR LÖNNBERG.

Vid detta tillfälle, då personer intresserade för fågelskydd i de nordiska länderna vänligen inbjudits till Köbenhavn för att dryfta vidmakthållandet av våra fågelstammar, har jag uppmanats att hålla ett inledningsföredrag*). Detta skulle ha till syfte att uppdraga några riktlinier för framtida arbete till skydd och bevarande av våra fågelvärld. Jag känner mig mycket ärad av detta hedrande uppdrag, men känner mig ej i stånd att fullgöra detta som sig bör. Jag finner mig nämligen ej vara i besittning av en så omfattande och allsidig kännedom om förhållandena i grannländerna, at jag kan tillåta mig att uppträda såsom domare över vad som gjorts eller underlåtits i dem. De naturliga förhållandena äro ju också i flera avseenden växlande i våra länder och därmed även uppfattningen om vad som kan och bör göras. På grund härav skall jag tillåta mig att lemna en liten översikt över våra egna förhållanden hemma i Sverige sådana, som de gestalta sig för närvarande efter ett par decenniers arbete i fågelskyddande syfte.

Innan jag övergår härtill, vill jag dock tillåta mig att uttala ett djupt beklagande av, att vi förlorat ett av våra starkaste stöd för ett lagordnat fågelskydd genom Justitierådet PEHR VON SETHS bortgång den 2 juli 1940.

Våra vänner fåglarna hotas till sin existens i nutiden på många olika sätt, såväl genom människornas åtgöranden som genom ogynsamma både klimatiska och andra förhållanden.

Menniskornas ingrepp äro av många olika slag. De äldsta och ursprungligaste genom jakt och fångst äro dock numera

*) Dette Møde i København, hvortil Indbydelse i Foraaret 1941 var udsendt til endel svenske, norske og finske Videnskabsmænd af „Den danske Sektion af den internationale Komité til Fuglebeskyttelse“ kunde paa Grund af indtrædende Vanskeligheder ikke finde Sted. Prof. E. LÖNNBERG har vist vort Tidsskrift den Elskværdighed at stille sit allerede udarbejdede Indledningsföredrag til dets Raadighed. Red.

i vårt land på ett ingående sätt reglerade genom jaktlagstiftningen. Därvid skiljer man mellan jaktbara fåglar, som förr voro de enda, som åtnjöto lagfästade skydd genom fridlysning viss tid om året, och genom förbud för skadliga fångstmetoder. Detta skydd är i nutiden vida mera utvecklat och omfattande än förr, och det åtnjutes även av ett betydligt större antal fågelarter, som fredas en viss tid av året. Sålunda äro nu ej blott alla hönsfåglar utan även alla andfåglar (även dykänder och skrakar), duvor, alla småvadare (förr blott beckasiner och morkulla) samt alkfåglar ställda under jaktlagens hägn, ej blott under fortplantningstid och under ungarnas uppväxttid under viss del av året. Den lovliga jakttiden är sålunda i vissa fall ganska kort. Den är också olika i olika delar av landet saasom en tillpassning till de klimatiska förhållandena. Vissa arter såsom svanar (*Cygnus*), grågås (*Anser anser*) och ängsknarr (*Crex*) äro fridlysta hela året. Samtidigt är det naturligtvis förbjudet att taga eller förstöra fridlysta fåglars bo och ägg. I jaktstadgan har även införts, att örnar (*Aquila* och *Haliaetus*) äro fridlysta i hela landet och berguv (*Bubo*) i 12 av landets 24 län. Jaktstadgan har därjämte utvidgats därhän, att ett antal sällsynta fågelarter, som ej inräknas bland de "jaktbara" dock blivt fridlysta hela året, nämligen sommargylling (*Oriolus*), blåkråka (*Coracias*), härfågel (*Upupa*), kungsfiskare (*Alcedo*), glada (*Milvus*), alla kärrhökare (*Circus*), skärfläcka (*Recurvirostra*), lunnefågel (*Mormon*), storkar (*Ciconia*). Så gott som alla övriga fåglar, för vilka ej särskild jakttid är bestämd, äro dock fridlysta jämte deras bon och ägg från och med 1 mars t. o. m. 31 augusti. Undantag göras dock för följande arter, vilka ej åtnjuta någon fridlysning: kråka (*Corvus cornix*), råka (*C. frugilegus*), kaja (*Coloeus monedula*), skata (*Pica caudata*), nötskrika (*Garrulus glandarius*), gråsparv (*Passer domesticus*), pilfink (*P. montanus*), duvhök (*Accipiter gentilis*), sparvhök (*A. nisus*), skrattnås (*Larus ridibundus*), fiskmås (*L. canus*), silltrut (*L. fuscus*), gråtrut (*L. argentatus*), havstrut (*L. marinus*), skarv (*Phalacrocorax*), lommar (*Colymbus*), skäggdopping (*Podiceps cristatus*) och sothöna (*Fulica*). På kronans mark få dessutom icke under någon tid av året körp (*Corvus corax*), berguv (*Bubo*), falk (*Falco*) eller örn (*Aquila* & *Haliaetus*) dödas eller fångas. Gift får endast användas för dödande av skata och kråka.

I jaktstadgan upptagas även ett stort antal områden, inom vilka alla eller vissa arter fåglar äro fridlysta. Dessa äro till stor del sjöar jämte omgivande stränder och öar samt kustområden, ofta av betydande utsträckning. I vissa vattenområden få ej ens farkoster användas för att fredningen därigenom skall bliva fullt effektiv. I en del fall har ordnats en temporär fredning av mycket stora områden, så t. ex. ha i Jämtlands och Västernorrlands län samt en betydande del av Gävleborgs läns kustland alla vadare och simfåglar varit fridlysta under åtskilliga år. I Göteborgs och Bohus län är gravanden (*Tadorna*) fridlyst.

Utom de i jaktlagstiftningen förekommande fridlysningsbestämmelserna äro även vissa såväl enstaka fåglars förekomst som även hela områden fridlysta enligt naturskyddslagen. Detta gäller t. ex. om de 14 nationalparkerna fördelade från Lappland till Skåne, av vilka några äro mycket stora till sin utsträckning, men även om en del större eller mindre områden i olika delar av landet samt om häckningsplatser för vissa fågelarter o. s. v. Under stundom äro dessa fridlysningar helt speciella såsom då de gälla botråd för kungsörn (*Aquila*) på vissa ställen i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, eller för havsörn (*Haliaeetus*) i Gävleborgs och Västerbottens län, eller för pilgrimsfalk (*Falco peregrinus*) i Jönköpings och Älvsborgs län o. s. v. I vissa län äro en eller flera arter totalt fridlysta liksom deras ägg och bon t. ex. på Öland *Limosa limosa*, *Hydrochelidon nigra*, *Sterna minuta* och *Larus minutus*, på Gotland *Limosa*, *Sterna caspia*, *St. nigra*, *St. minuta*, och *Larus minutus*, i Malmöhus län *Circus pygargus* och *Sterna minuta*, den senare även i Kristianstads län. På skäret Bonden i Kvarken med omgivande vattenområde är tordmulen (*Alca torda*) totalfridlyst. De båda skär i Bohuslän, där lunnefågeln (*Mormon arcticus*) häckar äro fridlysta, få ej ens beträdas annat än i nödtvång och ej ens då får jakt idkas. Vissa skärgårdar och kuststräckor äro fridlysta för ejderns häckning i Östergötland, Gotland, Kalmar län och Kristianstads län. På Frösön i Jämtland är en liten sjö, Ändsjön, fridlyst med sitt förhållandevis rika fågelliv. Ej sällan är det särskilda föreningar, som påkallat dylika fridlysningar.

Åtskilliga andra områden skulle kunna omnämnas, inom

vilka fågellivet skyddats genom naturskyddslagen, men jag skall inskränka mig till blott ännu ett, nämligen det fridlysta Svaipaområdet i Arjeplogs socken, Norrbottens län. I dess centrum ligga sjöarna Tjälmejaure och Bosjusjaure (750 m. ö. h.) omgivna av myrmark med små gölar, videsnår, torra backar, fjällhedar omväxlande med blomstermarker o. s. v. Inom detta område har iakttagits ej mindre än 67 olika arter av fåglar, vilket torde vara ganska enastående på denna breddgrad 66° 15' n. br.

Denna framställning torde i någon mån giva en antydning om, att vi försökt att införa ett fågelskydd på många ställen i vårt land och i ganska stor utsträckning. Tyvärr har vi dock förlorat många värdefulla fågelområden genom sänkning av sjöar och torrläggande av kärrmarker, företag, som dock i många fall visat sig bliva mycket dyrbara misstag. Detta gäller t. ex. om Hornborgasjön i Västergötland, som förr var en av våra förnämsta fågelsjöar, men som nu är varken sjö eller odlingsmark. Gotland och Öland ha också förlorat många av sina många små fågelrika sjöar och träsk. Ett hotande försök att sänka Östergötlands förnämsta fågelsjö, Tåkern, avvärjdes dock för några decennier sedan. Lagstiftningen har nu också blivit något förbättrad, så att det finnes bättre möjligheter att bevara sjöar mot okloka sänkingsföretag, i det att företagets berättigande från naturskyddssynpunkt skall underställas granskning. Härigenom har även en del värdefulla områden kunnat räddas.

I andra fall kunna dock människornas fullt berättigade åtgärder leda till ofärd för vissa fåglar. Ett typiskt exempel därpå erbjuder kornknarren (*Crex*). Den alltmåra rationaliserade jordbruksskötseln med tidigare slätter med maskin, har visat sig ödesdiger för denna fågel, som därigenom får sina bon förstörda. Den har nu också under de senare åren i hög grad minskats och i vissa trakter helt försvunnit. Att förebygga detta är naturligtvis omöjligt, ty man kan ej förmena jordbrukaren att på bästa sätt sköta sin jord.

Den allt mera intensifierade skogsskötseln har bl. a. medfört en bortgallring av torra och ihåliga träd, varigenom många i håll byggande fåglar berövats sina boplatser. Då dessa fåglar dock äro till nytta för skogen, har Kgl. Domänstyrelsen för-

ordnat, att på statsskogar en del ihåliga träd, som ej vålla någon skada, skola få kvarstå, varjämte man även uppsätter boholkar för smärre insektätande fåglar. För att få dylika nyttiga åtgärder mera allmänt genomförda har Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté gjort en framställning till Centralrådet för skogsvårdsstyrelsernas Centralförbund med framhållande av den ekonomiska betydelsen av att ifrågavarande nyttiga småfåglar ej måtte berövas sina boplatser genom borttagandet av ihåliga träd, men om så måste ske, att lämpliga holkar måtte uppsättas för att tjäna dem till boplatser. Centralrådet har välvilligt beaktat detta ärende och med anledning härav utsänt en cirkulärskrivelse med återgivande av naturskyddskommitténs framställning samt för sin del uttalat, att de däri framförda önskemålen "synas angelägna och förtjänta av beaktande". Man får alltså hoppas, att detta bör hava en god verkan. Glädjande nog synes även uppsättandet av holkar åt småfåglar i avsevärd grad ha tilltagit överallt i landet även i trädgårdar, villasamhällen o. s. v. Man finner också på många håll ett stigande intresse för vår fågelvärld.

De största svårigheterna för våra fåglar vållas dock av vårt stränga klimat, som särskilt under de båda senaste vintrarna och de sena kalla vårarna åstadkommit fruktansvärda nederlag bland våra fågelstammar av olika slag. Detta gäller såväl de normalt övervintrande som om de sent flyttande och de tidigt återkommande arterna. Någon egentlig och tillfredsställande statistik är det ej möjligt att åstadkomma i ett dylikt fall, bl. a. emedan förhållandena kunna vara olika på skilda ställen i landet. Endast några spridda stickprov kunna lemnas, vilka dock i någon mån lemna en antydning om vad som hänt. Då man t. ex. finner en så hårdig fågel som talgoxen (*Parus major*) ligga död i ett flertal boholkar, kan man lätt förstå, att en allvarlig förlust drabbat öven många mindre hårdiga arter. På en del ställen uppgives även, att blåmesen (*P. coeruleus*), trädkryparen (*Certhia*) m. fl. försvunnit. Det samma säges även på en del håll om de partiellt flyttande gärdsmygen (*Troglodytes*) och kungsfågeln (*Regulus*), nämligen att de antingen försvunnit eller visat sig i avsevärt mindre antal än normalt. Från två olika håll har även den uppgiften inkommit, att dubbeltrasten (*Turdus viscivorus*) ej synt till. Bland de egent-

liga flyttfåglarna har även i många fall märkts en avsevärd minskning i antal på skilda håll, t. o. m. rörande en så hårdig fågel som staren m. fl. En statistik är det dock omöjligt att åstadkomma annat än i sådana fall, då en art helt uteblivit.

De övervintrande fåglarna matas allmänt både i staden och på landet både med säd och frö samt med talg, som är särskilt omtyckt av mesar och hackspettar, men det är ju stora områden långt från människobostäder, där fåglarna ej kunna få någon hjälp. De rönnbärsätande såsom trastar och siden-svans ha dukat bord, om och sålänge dylika bär finnas, men måste, när dessa tagit slut, flytta. En stor del av dem och andra smärre fåglar torde skjutas eller fångas under flyttningen, i Sverige är sådant förbjudet.

Ekorren har på många ställen starkt ökats, och han är en ganska svår skadegörare på småfågelsbon.

Slutligen torde en del insektätande fåglar, som under den sena och kalla våren i år vid sin återkomst ej kunnat finna nog näring, därför dukat under.

De svåra vintrarna de två senaste åren med sina vidsträckta och mycket länge kvarliggande isarna ha gått hårt åt sjöfåglarna, som haft svårt att finna någon föda. Våren 1940 hittade man t. ex. i Stockholms skärgård talrika döda simfåglar såsom ejder, svärta, bergand, alfågel samt även gräsänder m. fl. och bl. a. även en skarv. Liknande budskap ha även ingått från flera andra håll. Alla insjöar voro naturligtvis tillfrusna, men på vissa ställen i södra Sverige, där genom strömdrag vattnet hölls öppet, samlades andfåglar för att söka uppehålle och genomleva vintern. Denna vana har tilltagit år efter år, emedan man mångenstädes genom matning försökt att hjälpa de nödställda fåglarna. I synnerhet i Stockholm har det under en följd av år varit stora mängder av sjöfåglar mest gräsänder, som stannat och levat på människornas barmhärtighet. Redan under vintern 1936—37 försökte jägmästare WIBECK att företaga en inventering av antalet i Stockholm övervintrande gräsänder och kom då till det resultatet, att det var mer än 4000. Under de följande vintrarna torde antalet än mera ha ökats. Sistlidna vinter kan antalet sannolikt anslås till att ha varit 5000 eller kanske än flera. Därjämte funnos 2—300 sot-höns (*Fulica*), rätt talrika vigggar (*Aythya fuligula*), en del kni-

por (*Bucephala clangula*) och en del andra t. o. m. en enstaka alfågel, som höll till en tid i Norrström. De båda senaste vintrarna med stark köld och mycket snö på isarna ha avsevärt försvårat tillståndet. Detta orsakade, att — ehuru matning av änderna såväl genom stadsförvaltningens försorg, som än mera genom djurskyddsvänliga människors åtgörande försiggick i mycket stor skala — dessa fåglar utsattes för stora lidanden.

På grund av otillräcklig tillgång på öppet vatten samt knappheten av fullt lämplig föda dog en ganska stor mängd änder. I många fall måste även polisen av barmhertighet avliva fastfrusna änder. Kostnaden för matningen uppgick till åtskilliga tusen kronor, men resultatet var ej tillfredsställande. I syfte att vinna bättre resultat beslöt Svenska Jägareförbundet att försöka en annan metod att rädda änderna. Det utverkade hos Kgl. Majestät i jan. 1941 tillstånd att utan hinder av jaktstadgan få infånga änder och sedan de så att säga genomgått karantän och blivit fullt friska utsända dem till intresserade personer i olika delar av riket för att underhållas och sedan utsläppas på våren. Tillstånd för fångst av 1000 änder erhöles, och den började den 24 januari med fångstburar. Det visade sig gå bäst vid medelmåttig köld och snöväder. Änderna voro då hungriga, men ej så misstänksamma och slöa som vid stark köld. Då vårsolen började visa sig i mars spreda sig änderna mera och blevo mera svårfångade. På grund av omständigheterna lyckades man blott fånga 530 änder. Fångstburarna gävo f. ö. ej så gott resultat (blott 20 %), som man väntat, utan fångst för hand med tillhjälp av erbjudet lockfoder gick bäst. De infångade änderna sändes först till en karantänsanstalt utanför Stockholm där de omhändertogos av Assistenten Fil. Lic. G. NOTINI, som med stort intresse och skicklighet tog vård om dem. En betydande del av de infångade änderna voro skadade och sjuka, isynnerhet de senast infångade, som en längre tid varit utsatta för klimatiska och andra svårigheter. Hr. NOTINI har även redogjort i en värdefull uppsats för ändernas oftast uppträdande olika sjukdomar. Det var oftast bristsjukdomar, framför allt brist på vitamin A. De, som voro behäftade därmed, botades med rå riven morot, En del andra sjukdomar och skador orsakade genom fastfrys-

ning i isen gjorde sig också gällande enl. en intressant skildring av Hr. NOTINI, men det skulle bli för långt att här framlägga ett fullständigt referat. Genom omsorgsfull sakkunnig vård kunde dock 450 st. änder räddas och blevo, sedan de fullt tillfrisknat och ringmärkts, utsända enligt förut uppgjort program till vitt skilda platser i landet från Skåne till Västerbotten. Samtidigt lemnades till mottagaren ett meddelande med föreskrift om, hura änderna skulle förvaras och utfodras under vintern och sedan utsläppas i ett lämpligt anderi. Herr NOTINI har även i Sv. Jägareförbundets tidskrift lemnat en sakrik och intressant utredning om, huru skötseln av de infångade änderna egt rum och om vad i dylika fall bör iakttagas, men det skulle bli för långt att här redogöra därför.

Jag har dröjt kanske väl länge vid Stockholm och dess vinterfåglar, men där torde kanske de största mängderna varit samlade på ett jämförelsevis litet område. Vid många andra större eller mindre samhällen i Sverige, vilka ligga vid något under vintern åtminstone tidvis öppet vatten, pläga dock också simfåglar samlas för att om möjligt få åtnjuta människornas bistånd för vinterns genomkämpande. En fullständig uppräknin-
ning av sådana platser skulle dock föra för långt. Jag måste därför inskränka mig till att omnämna några av de viktigare platserna. I Göteborg eger matning av vinterfåglar systematiskt rum. Ännu mera torde i denna krets vara bekant, att en mycket berömvärd verksamhet i detta avseende utvecklas vid flera skånska städer, såsom Hälsingborg, Landskrona, Malmö och Trälleborg. Vid åtminstone några av dessa städer intaga även svanarna en mycket framstående roll, såsom nogsam-
torde vara känt. I Landskrona egde svanarna t. o. m. ett eget bankkonto till sitt förfogande för vinterbehoven, och jag hoppas, att det kommit tillskott till detta, så att det ej är förbrukat.

I samband härmed kanske bör nämnas, att Vetenskapsakademien i Stockholm har till sitt förfogande en fond, nämligen "VERNER VON HEIDENSTAMS fond till skydd för Sveriges djurvärld". Ur denna fonds avkastning utdelas även medel att användas till utfodring av nödlidande fåglar under vintern. Under sistlidna vinter ha dylika utbetalats bl. a. till Stockholm, Göteborg, flera skånska städer o. s. v. samt även till

enskilda personer. Dessutom har fondens silvermedalj överlemnats till fyra personer, som gjort sig förtjenta därav genom sin verksamhet.

Det är måhända av ett visst intresse att höra att svanar ej blott erhålla hjäld vid landets sydligare kuster utan samma sak eger rum vid behov även i insjöar i olika delar av landet. För några år sedan utfodrades mycket stora mängder av svanar i sjön Tåkern genom frivilliga tillskott av säd från ortsbefolkningen. Även i Jämtland bl. a. ha sångsvanar åtnjutit bistånd från människornas sida.

Med denna, såsom jag väl inser, ofullständiga skiss över våra förhållanden i Sverige har jag försökt att fullgöra det uppdrag, som givits mig, nämligen att lemna ett kortfattat meddelande därom.

Stockholm den 16 juni 1941.

Bihang.

Det torde kanske också vara skäl till att säga några ord om vissa jaktbara fåglar, som särskilt äro föremål för skyddslagstiftning, nämligen våra hönsfåglar. Av dessa äro riporna ofta utsatta för mycket stora fluktuationer, mestadels beroende på klimatiska orsaker. Vad orre och tjäder angår ha dessa båda arter i hög grad minskats på senare år trots ökad fridlysning, och stammen är numera på de flesta ställen mycket svag. Detta synes bero bl. a. därpå, att fortplantningen varit mycket svag. Orsaken härtill synes fullständigt gåtfull, ty ehuru en del av de fåglar, som träffats döda, varit behäftade med parasiter eller t. ex. företett coccidios, synes detta icke kunna ligga till grund för en sådan allmän tillbakagång i antal. Framförallt är frånvaron av ungpullar i stora trakter svår-förklarlig. Undersökningarna härom pågå dock fortfarande, varvid man har tillfälle att erhålla bistånd från sakkunniga vid Veterinärhögskolan.
